

A tudománypolitikai irányelvek néhány könyvtári vonatkozása

HÉBERGER Károly

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága a közelmúltban határozatot hozott a tudománypolitika irányelveiről.^x Mélyrehatóan elemezte benne tudományos kutatásunk helyzetét, színvonalát, szervezetét, s irányelveket dolgozott ki a jövőre. A határozat nagymértékben kihat a tudományos könyvtárak és tájékoztatási intézmények tevékenységére, ezért szükséges, hogy az irányelvek tételeit és vonatkozásait elemezzük és munkánkban hasznosítsuk.

"...a kutatóhelyek tudományos informáltsága és annak feltételei alatta maradnak a korszerű követelményeknek" (II.3.).

Ez a tudományos szakkönyvtárak számára a határozat legfontosabb megállapítása; egyúttal bírálat is. Sem az eddigi információs rendszer, sem a feltételek nem kielégítőek, fejlődésünk érdekében javításra szorulnak. Az általános helyzeten belül azonban az egyes szakterületeken és kutatóhelyeken az informáltság mértéke és színvonala nagyon különböző. Azokon a szakterületeken, ahol az un. információéhség rendkívül nagy (pl. gyógyszeripar, elméleti fizika stb.), már ma is magas színvonalu a tájékoztatás. Ahol viszont a kutatók maguk sem igényelték a legújabb kutatási eredményeket (pl. a gépészet egyes területein), ott az információs bázis és a korszerű tájékoztatás módszere sem alakulhatott ki. A kutatók jobb informálása érdekében részben országos, részben helyi jellegű intézkedések szükségesek.

Országos feladatnak tartjuk elsősorban a központi szolgáltatások színvonalának javítását, a gyűjtőköri rendezés következetes végrehajtását, a könyvtárak műszaki fejlesztése irányelveinek kidolgozását s ennek keretében központi, könyvtári-dokumentációs célu számítógéppark létrehozását, a tájékoztató szakemberek képzésének és továbbképzésének megoldását, a nyomdai-sokszorosítási lehetőségek bővítését stb. Az itt körvonalazott országos fontosságú feladatok kitűzése az érdekelt szervek részéről nagyrészt meg is történt, a nyomdai kapacitás bővítését kivéve. Nehézségeket látunk a gyűjtőköri rendezés műszaki szakágaiban, a probléma sokrétűsége és szervezettelég is nehezen áttekinthető volta miatt.

^x Megjelent: Társadalmi Szemle 24. évf. 1969. 7-8. sz. 47-70. 1.

A gyűjtőköri rendezés célja ugyanis az, hogy hazánkban valamennyi szükséges szakterületen biztosítva legyen a szakirodalmi források rendszeres és színvonalas gyűjtése és szakszerű feldolgozása. A szakirodalmi forrásokba értelemszerűen azoknak valamennyi szükséges fajtáját (könyvek, folyóiratok, szabványok, szabadalmak, filmek, kutatási jelentések, preprintek stb.) beletartozónak tekintjük. Ha a gyűjtőköri rendezés minden szakterületen befejeződik és a közreműködő könyvtárak betartják vállalt kötelezettségeiket, nem maradnak "fehér foltok" a gyűjtésben.

A releváns forrásanyagok biztosítására azonban nem elegendők a szervezeti intézkedések, további a n y a g i e s z k ö z ö k biztosítása is szükséges.

Példaként közöljük itt a Budapesti Műszaki Egyetemen a k ö n y v b e - s z e r z é s e k alakulását:

Beszerezés kötetben	az egyetem tanszékein összesen	a Központi Könyvtárban
1966-ban	15 068	13 849
1967-ben	14 058	11 593
1968-ban	13 477	10 340

Ezek az adatok kedvezőtlen tendenciát mutatnak: az egyetemi oktató- és tudományos munka fontos forrásanyagát képező könyvek beszerzése egyre csökken. Kétségtelen, hogy a könyvek és folyóiratok beszerzési aránya sok könyvtárban az utóbbi javára változik meg; pedig a könyvkiadás volumene egyre nő. Mindaddig, amíg gyűjtőkörünkbe tartozó, világnyelveken, megbízható és színvonalas kiadóknál megjelenő könyvekből kerethiány miatt jelentős számban nem tudunk műveket beszerezni, a jelenséget egészségtelennek kell itélnünk. Egyes szakterületeken pedig a nem világnyelvű művek beszerzése is indokolt és szükséges.

A Budapesti Műszaki Egyetem könyvtári hálózatának f o l y ó i r a t b á - z i s a szintén fejlesztésre szorul. 1969-ben például 1968-hoz képest 508 (!) folyóiratot kellett lemondani költségvetési fedezethiány miatt. Megfelelő koordinálás alapján, főként az egyetemre több példányban járó folyóiratok példányszámának csökkentésével értük el a megtakarítást. A nagymérvű csökkentés is mindössze 74 új folyóirat megrendelését tette lehetővé, holott az új tudományterületek gyors fejlődése következtében a folyóiratfélelégek száma sokkal nagyobb mértékben növekszik.

A szakirodalmi forrásanyagok beszerzésére tehát nagyobb összegeket kell fordítani, és pedig nemcsak egy-egy könyvtárban, hanem a tudományos és szakkönyvtárak mindegyikében. Ezért a kérdés központi-lag kezelendő és országos jelentőségű.

Nagyobb gondot okoz - véleményem szerint - a helyi könyvtári-tájékoztatási feladatok színvonalának megjavítása. Sok intézménynél ezt a tevékenységet meglehetősen lebecsülik, nem fejlesztik kellően sem a forrásanyagok gyűjtését, sem a feldolgozó és tájékoztató apparátust, nem gondoskodnak a könyvtár megfelelő elhelyezéséről, reprográfiai berendezésről, s így naprakész, nemzetközi színvonalu tájékoztatásban nem is részesülhetnek.

"Országunk méreteiből, elsősorban korlátozott anyagi erőforrásainkból következően nem rendezkedhetünk be a tudományos megismerés minden területén nagy erőket foglalkoztató kutatómunkára, sőt azokat az igényeket sem tudjuk saját erőből kielégíteni, amelyeket társadalmi, gazdasági fejlődésünk a tudománytól feltétlenül elvár. Küzdeni kell a kutatások területén is az autarkia maradványai ellen... elsősorban a nemzetközi tudományos élet eredményeire kell építeni, a külföldi szellemi termékek nagyobb arányú beszerzésére kell törekedni." (I.2.) (A kiemelés tőlem - H.K.)

A párthatározat e szakaszának végrehajtása, a tudományos kutatásból az autarkia kiküszöbölése gondos elemző munkát igényel. Legnagyobb veszély ugyanis a mechanikus intézkedés. A megoldás nem csupán a forrásanyagok beszerzésére nagyobb összegek előirányzása, hanem az ország számára valóban szükséges területeken az információk maximális beszerzése, új forrásanyagok feltárása, más területeken esetleges korábbi gyűjtések megszüntetése, illetve csökkentése, a dokumentációs munkában az arányok módosítása. Könnyű belátni például, hogy mi nem vállalkozhatunk a Chemical Abstracts helyett kémiai referáló lap kiadására, sőt ha van ilyen, nyugodtan elsorvaszthatjuk. Inkább a világméretű referáló lap tényleges kihasználását kell biztosítanunk, tehát azt, hogy a szükséges kutatóhelyeken fizessenek rá elő, és rendelkezzenek a felhasználásához szükséges nyelvismerettel és módszertani gyakorlattal.

A tudományos intézmények közötti könyvtári tájékoztatói koordináció is egyre jelentősebbé válik. A kölcsönös előnyök alapján minden könyvtár szívesen vállalkozik arra, hogy kifejleszse beszerzési és tájékoztatói tevékenységét egy bizonyos tudományág, ill. dokumentumfajta terén, ha más területen felhasználhatja a társkönyvtár gyűjteményét és tájékoztatói anyagát. E tevékenységhez maximális együttműködési készség, a vállalások pontos betartása, valamint konkrét tájékoztatói eszközök (lelőhelyjegyzékek, szakkatalógusok stb.) szükségesek.

A különböző kutatóhelyeken mások a feltételek, szokások, kialakult módszerek. A külföldi eredményeknek a szakirodalomból való átvétele, adaptálása a kutatási módszerek bizonyos átalakítását is megköveteli. A jövőben néhány folyóirat figyelése helyett a legtöbb szakterületen rá kell térni a referáló lapok rendszeres használatára s az irodalomnak a szaktémák szerinti gyűjtésére. Ha pl. egy kutatócsoport a gazdaságos gyártási sorozatnagyság kérdésével foglalkozik, s tegyük fel, 100-féle folyóiratot járát, nem bizonyos, hogy hozzájut a szükséges információkhoz. Lehet, hogy a régebbi módszernél teljesebb, korszerűbb és olcsóbb, ha a 8-10, bázisnak tekinthető folyóirat mellett másolatok formájában gyűjtjük a téma irodalmát, annak a cimanyagnak az alapján, amelyet a referáló lapok rendszeres használata, a dokumentációs figyelőkartonok és egyéb eszközök biztosítanak. A kutatóktól szemléletváltást igényel az, hogy az eredeti dokumentumok helyett nagyrészt másolatokból kell dolgozniuk; ezek azonban könnyebben és főleg áttekinthetőbben tárolhatók, kevesebb helyet foglalnak el, az információk pedig ütőképesebbek, mint a nagy gyűjteményekben.

A kutatási módszerek átalakítása azért is szükséges, mert a kutatók ma már képtelenek szakmai témájuk irodalmát egymaguk áttekinteni. Segítőtársakra van szükségük. Ezek csak a témában jártas szakemberek lehetnek, akik több nyelvet ismernek, s a kutatás megkezdése előtt és végzése során a nemzetközi eredmények felmérésével, gyakran szintetizálásával a lehető legnagyobb támogatást nyújthatják a kutatási kollektívának.

A nemzetközi szint áttekintését csak a nemzetközi kapcsolatok szakadatlan bővítése és javítása teszi lehetővé. A tudományos eredményeket ujabban egyre gyakrabban nem hivatalos publikációkban, hanem 50-60 példányban sokszorosított un. kutatási jelentésekben, intézeti preprintekben adják közre. Ezek nagy része nem kerül üzleti forgalomba, csak cserekapcsolat útján szerezhető be.

Tudományos intézményeink (kutatóintézetek, egyetemek) többnyire rendelkeznek a publikáláshoz szükséges tudományos felkészültséggel. A nyomdai és sokszorosítási kapacitás elégtelensége azonban fékezi a nemzetközi tudományos kapcsolatokat, mégpedig kétféleképpen is. A hosszú nyomdai átfutási idő miatt a közölt tudományos eredmény, még ha magas színvonalú is, a gyors fejlődés következtében tulhaldottá válhat, elavulhat, amellet pedig ha a cserepartner úgy látja, hogy küldeményeit nem viszonzozzák, jogosan előnytelennek ítéli és megszünteti a kapcsolatot.

Szólni kell itt a publikációk megjelenési formáiról is. Hazánkban a nyomdai úton előállított közleménynek eleve nagyobb rangja

van, mint annak, amelyet sokszorosítással állítottak elő. Pedig mi jobb a cserepartnernek: ha például az Akadémia Acta Technica c. folyóiratában, tehát a kézirat leadása után e g y - m á s f é l é v v e l (1) jelenik meg a cikk - vagy ha 2 h é t e n b e l ü l lát napvilágot a kutatóintézet házi sokszorosítójában, sorszámozott közleményként? Az utóbbi értékes csereanyagnak számít, mert az információközlés sebessége döntő fontosságú. A világnyelvre való fordítás így is, úgy is szükséges, mert külföldön nem tudják használni magyar nyelvű közleményeinket.

Ilyenformán a tudományos kutatómunka megjavításának egyik fontos feltétele a házi s o k s z o r o s í t ó b e r e n d e z é s e k megfelelő kiépítése és üzembe állítása.

"A kutatási bázison belül az egyetemi tanszékeknek a jelenleginél nagyobb súly biztosítandó. A következő tíz évben ezért - részben a tanszékeknek adott szerződéses megbízásokkal, részben az egyetemi kutatásokat biztosító állami költségvetés növelésével és a felszereltség javítását célzó beruházások fokozásával - az összes kutatási ráfordításokon belül az egyetemek jelenlegi részesedését fokozatosan növelni kell." (IV.1.b.)

A párthatározat, miután megállapította, hogy az egyetemi tanszékek kutatómunkája nem fejlődött kielégítően, a fentiekben részletes, konkrét programot nyújt számukra. A külföldi szellemi termékek nagyobb arányú átvétele a hazai kutatások helyett, valamint az egyetemi és kutatóintézetek közötti személycserék egyaránt különböző á t s z e r v e z é s e k e t fognak eredményezni. Ezek pedig eredendően érintik a kutatási helyek gyűjteményeit és személyzetét. A kutatómunka új szervezetének kialakításakor tehát nagy gondot kell fordítani a már meglévő gyűjtemények e g y b e n t a r t á s á - r a vagy é s s z e r ü m e g o s z t á s á r a , azon elv alapján, hogy a forrásanyagot ott kell elhelyezni, ahol a leghatékonyabban segítheti a kutatók tevékenységét.

Az e g y e t e m i k ö n y v t á r a k tevékenységét pedig döntően befolyásolja a párthatározatból idézett program. Célszerű, ahol ez még nem így van, a központi könyvtár felügyeletét a tudományos rektorhelyettesre bízni, hogy ezáltal szervezetiesen is a legjobb kapcsolat legyen a tudományos kutatások irányítója és a könyvtár között. Az egyetemeken folyó kutatások fel-futása nemcsak több forrásanyag beszerzését igényli a központi könyvtáraktól, hanem új igényként magas szintű t á j é k o z t a t á s i - d o k u - m e n t á c i ó s feladatok elvégzését is. Ezek konkretizálása, a helyi körülmények és lehetőségek maximális figyelembevételével, az elkövetkező évek feladata lesz.

Ismeretes, hogy a műszaki egyetemeken megindult az irodalomkutatás oktatása a mérnökhallgatók részére. A tudományos kutatás intenzívebbé tétele az egyetemi oktatók egy része számára ugyancsak kívánatosná tenné az irodalomkutatás módszereinek szervezett megismertetését. Ilyen igények pl. a Budapesti Műszaki Egyetemen már eddig is jelentkeztek a fiatal oktatók részéről.

A tudománypolitikai irányelvek (IV. 3.a) új típusu, 1970-1985-ig érvényes távlati kutatási terv kidolgozását is szorgalmazzák. Ennek a távlati tervnek kell majd tartalmaznia a kormány alapvető tudománypolitikai elgondolásait, valamint a társadalmi szükségletek kielégítésére irányuló célprogramokat. Ennek a pontnak a végrehajtása sokrétű feladatot jelent, az érdekelt szervek (a Magyar Tudományos Akadémia, a szaktárcák, kutatóintézetek, egyetemek) jó együttműködését igényli. A tudományos könyvtáraknak nemcsak a távlati tervek és a célprogramok elkészültét megvárniuk, hanem csupán a dokumentumokban szereplő szakterületek könyvtári feladatainak ellátásán munkálkodniuk, hanem a szakirodalom ismerete alapján segítséget kell nyújtaniuk a reális kutatási tervek és programok kidolgozásához is. Nem lehet ugyanis a forrásanyagokat mindegyik szakterületen sürgősen beszerezni, sőt előfordulhat, hogy régebbi, de szükséges anyagok beszerzése egyáltalán nem lehetséges. A kutatási területek kitűzéséhez és új kutatóhelyek létesítéséhez egyaránt figyelembe kell venni a szakirodalmi ellátás adott színvonalát s további lehetőségeit, minden tényezőjét (magát a dokumentumgyűjteményt, feltárását, elhelyezését, a könyvtári-tájékoztatósi szakembereket, reprográfiai lehetőségeket stb.).

Mint az eddigiekből látható, a tudománypolitikai irányelvek végrehajtása során jelentősen megnő a tudományos könyvtárak szerepe és felelőssége. Fontos feladat minden tudományos könyvtárban felülvizsgálni a fenn tartó intézmény igényeinek kielégítését, küzdve az elavult módszerek továbbvitele ellen, kiszolgálva a kutatás mindenkori érdekeit, de ha szükséges, alakítva is a tudományos kutatás eddigi módszereit.

A párthatározat gondosan hangsúlyozza az anyagi eszközökkel való legjobb gazdálkodást. Éppen ezért hangsúlyozzuk, hogy az új igényű könyvtári-dokumentációs feladatok gazdaságos elvégzése bizonyos koncentráció igényel. Műszaki területen például célszerűnek látszik kiemelni 4-5 nagy könyvtárat, illetve dokumentációs intézményt, s ezek koncentrált fejlesztéséről gondoskodni a negyedik ötéves terv időszakában, az OMFE segítségével.

Korunkban a tudomány rendkívül nagy jelentőségű. Pártunk Központi Bizottsága feltárta hazánkban a tudományos kutatás helyzetét, s megszabta a jövő fejlesztésének irányait. A tudományos könyvtárak fontos feladata a határozat gondos elemzése, a helyi viszonyokhoz való alkalmazása, szellemének megvalósítása és végrehajtása. Az itt közölt gondolatok is e célt szolgálják.